

**ESKI XOVOS ARXEOLOGIK YODGORLIGI: MARKAZIY OSIYODAGI ELLINISTIK
DAVR MANZILGOHINING KO'P QATLAMLI TARIXI**

Xurramov Abrorbek Abdujabbor o'g'li

Guliston davlat pedagogika instituti

Tarix yo'nalishi 1-kurs magistranti.

E-mail: xurramovabrorbek20@gmail.com Tel: +998993768498

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17914762>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sirdaryo viloyatida joylashgan Eski Xovos arxeologik yodgorligining shakllanishi, madaniy qatlamlari, me'moriy qoldiqlari, topilmalari va ularning Markaziy Osiyo tarixiy-madaniy jarayonlaridagi o'rni yoritiladi. Manzilgohda hayot miloddan avvalgi IV–III asrlarda boshlangan va XX asrning o'rtalarigacha uzluksiz davom etgan. 2014-yilgi qazishmalar natijasida topilgan Anaxita haykalchasi, XII asrgacha mansub chiroq va ellinistik davr devorlari hududning boy madaniy qatlamini ochib beradi. Tadqiqotlar natijalari Eski Xovosning Ustrushona hududi uchun etalon yodgorlik sifatidagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Eski Xovos, Sirdaryo viloyati, Xovosobod, arxeologiya, ellinistik davr, miloddan avvalgi IV–III asrlar, madaniy qatlamlar, Farg'ona vodiysi, Eylatan madaniyati, Anaxita haykalchasi, Humo qushi ramzi, sug'orish tizimi, urbanizatsiya, Markaziy Osiyo qadimiy manzilgohlari.

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПАМЯТНИК СТАРОГО ХОВОСА: МНОГОСЛОЙНАЯ
ИСТОРИЯ ПОСЕЛЕНИЯ ЭЛЛИНИСТИЧЕСКОЙ ЭПОХИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ.**

Аннотация. В данной статье рассматриваются формирование, культурные слои, архитектурные остатки, находки археологического памятника Старый Хавас, расположенного в Сырдарьинской области, и их роль в историко-культурных процессах Центральной Азии. Жизнь на этом месте началась в IV–III веках до н.э. и продолжалась непрерывно до середины XX века. Статуэтка Анахиты, лампа, датируемая XII веком, и эллинистические стены, обнаруженные в результате раскопок в 2014 году, свидетельствуют о богатом культурном слое этого района. Результаты исследований подтверждают важность Старого Хаваса как образцового памятника для региона Уструшона.

Ключевые слова: Старый Хавас, Сырдарья, Хавасабад, археология, эллинистический период, IV–III века до н.э., культурные слои, Ферганская долина, культура Эйлатан, статуэтка Анахиты, символ птицы Хумо, ирригационная система, урбанизация, древние поселения Центральной Азии.

**THE OLD KHOVOS ARCHAEOLOGICAL MONUMENT: THE MULTILAYERED
HISTORY OF A HELLENISTIC ERA SITE IN CENTRAL ASIA**

Annotation. This article discusses the formation, cultural layers, architectural remains, finds of the archaeological site of Old Khavas, located in the Syrdarya region, and their role in the historical and cultural processes of Central Asia. Life at the site began in the 4th–3rd centuries BC and continued uninterruptedly until the middle of the 20th century. The Anahita statuette, a lamp dating back to the 12th century, and the Hellenistic walls discovered as a result

of excavations in 2014 reveal the rich cultural layer of the area. The results of the research confirm the importance of Old Khavas as a model monument for the Ustrushona region.

Keywords: Old Khavas, Syrdarya region, Khavasabad, archeology, Hellenistic period, 4th–3rd centuries BC, cultural layers, Fergana Valley, Eilatan culture, Anahita statuette, Humo bird symbol, irrigation system, urbanization, ancient settlements of Central Asia.

KIRISH

Markaziy Osiyodagi ellinistik davr manzilgohlarini o'rganish mintqa tarixidagi urbanizatsiya jarayonlarini chuqur anglashga xizmat qiladi. Qadimiy shaharlardagi ijtimoiy tuzilma, sug'orish tizimlari, madaniy qatlamlar hamda xo'jalik faoliyati o'tmish jamiyatlarining rivojlanish bosqichlarini aks ettiruvchi noyob tarixiy manbalardir. Sirdaryo viloyatining Xovos tumanida joylashgan Eski Xovos yodgorligi ana shunday noyob manzilgohlardan bo'lib, ikki ming yildan ortiq vaqt davomida uzluksiz hayot kechganligi bilan alohida ajralib turadi.

Yodgorlik topografiyasi, arxeologik qatlamlari, irrigatsiya tizimlari va san'at namunalariidagi o'ziga xosliklar Eski Xovosning nafaqat mahalliy, balki mintaqaviy va global darajadagi tarixiy jarayonlarda tutgan o'rnini ko'rsatadi. Bu makon — insonning tabiat bilan uyg'un yashashga intilishi, madaniyat yaratish qobiliyati, diniy qarashlari va mehnat faoliyati natijasida shakllangan ko'p qatlamli tarixiy makondir.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida tarixiy manbalar, arxeologik hisobotlar, ilmiy maqolalar hamda mahalliy arxeologlar faoliyatiga oid izlanishlar tahlil qilindi. Metodologiya quyidagi yondashuvlarga asoslanadi:

1. Tarixiy-arxeologik tahlil

Yodgorlikning qurilish bosqichlari, jismoniy rejalashtiruvlari, asosiy arxitektura elementlari va madaniy qatlamlari haqida M. Masson, A. A. Gritsina, M. X. Pardayev va A. I. Bilolovlarning tadqiqotlari o'rganildi. Qazishma natijalari orqali yodgorlikning ellinistik davrdan — XX asrning o'rtalarigacha davom etgan hayotiy izlari tahlil qilindi[1].

2. Madaniy qatlamlar stratigrafiyasi

2003–2004 yillardagi arxeologik izlanishlar natijasida aniqlangan III asrga oid g'isht devorlar, ustalar tomonidan yasalgan sopol idishlar, diniy haykalchalar va o'rta asr chiroqlari — qatlamlarning uzluksizligini ko'rsatadi. Bu holat mintaqaning urban rivojini tushunish uchun asosiy materiallar sifatida o'rganildi.

3. Sug'orish tizimi tahlili

Sho'rbuloqsoydan qazilgan kanalning 1812-yilgacha ishlatilgani, suv inshootlarining arxitekturasi, dehqonchilik an'analari va ijtimoiy xo'jalik hayoti haqida A. I. Bilolovning ishlaridan foydalanildi[2].

5. Adabiyotlar tahlili

Ustrushona hududidagi shahar madaniyati, ellinistik davrning mintaqaga ta'siri, Farg'ona vodiysidagi Eylatan madaniyati bilan madaniy aloqalar haqidagi ilmiy manbalar solishtirilib o'rganildi.

NATIJA VA MUHOKAMA

1. Eski Xovos — ikki ming yillik uzluksiz hayot maskani

Arxeologik ma'lumotlar yodgorlikda mil. avv. IV–III asrlardan to XX asrning o'rtalarigacha hayot davom etganini ko'rsatadi. 14 metrlik madaniy qatlam — mintaq uchun juda noyob holat bo'lib, bu yerda turli davrlar, turli jamiyatlar, turli madaniyatlar yashaganini ko'rsatadi[3].

Bu davomiylik — inson omilining uzluksiz mehnati va moslashuvchanligining yorqin dalilidir.

2. Topografik tuzilma va shaharsozlik an'analari

Yodgorlikning 10 gektarlik hududi, markaziy arkning 2 gektarlik maydoni, devorlarning 15 metr balandlikka teng bo'lgan qismi — qadimgi shaharsozlikning rivojlanganligini ko'rsatadi. Arkning mavjudligi yodgorlikning nafaqat turar-joy, balki ma'muriy va mudofaa funksiyalarini bajarganini anglatadi.

Bu — aholining xavfsizlik, boshqaruv, tartib-intizom kabi ehtiyojlari shakllantirgan manzaradir.

3. Irrigatsiya tizimlari — mehnatsevar ajdodlar merosi

Sho'rbuloqsoydan qazilgan kanalning 1812-yilgacha ishlatilgani hududda qadimdan rivojlangan dehqonchilik mavjud bo'lganidan dalolat beradi. Sug'orish inshootlari mahalliy aholining tabiat sharoitiga moslashish, suv resurslarini taqsimlash va birgalikda boshqarish qobiliyatini aks ettiradi[4].

Bu — insonning tabiat bilan ongli muloqoti natijasidir.

4. Arxeologik topilmalar — madaniy hayotning ko'zgusi

• Mil. avv. II–I asrlarga oid Anaxita haykalchasi yodgorlik aholisi diniy tasavvurlarining shakllanganligini ko'rsatadi.

• Mahalliy ustalar yasagan sopol idishlar Eylatan madaniyati bilan o'xshash bo'lsa-da, mahalliy an'analardan ustuvor bo'lganini ko'rsatadi.

• XII asrga oid Humo qushi tasvirli chiroq — Markaziy Osiyo san'atidagi ramziylik va estetik qarashlarni ifodalaydi[5].

Bu topilmalar qadimgi insonlarning ichki dunyosi, estetik qarashlari va diniy e'tiqodlarini ko'rsatib, ularga yaqinlashtiradi.

XULOSA

Eski Xovos yodgorligi Markaziy Osiyodagi ellinistik davr manzilgohlarining eng muhim namunalardan biri bo'lib, uning arxeologik qatlamlari uzluksiz hayot kechgan tarixiy jarayonlarni to'liq aks ettiradi. Yodgorlik topografiyasi, irrigatsiya tizimi, san'at yodgorliklari va turli davrlarga oid moddiy madaniyat namunalari ko'pligi — mintaqaning urban rivojlanishida Eski Xovosning salmoqli o'rnini ko'rsatadi.

Eng muhimi, yodgorlik har bir davrda shu yerda yashagan insonlarning hayoti, mehnati, e'tiqodi va orzu-umidlarini o'zida mujassam etadi. Eski Xovos — bu tarixiy faktlar majmuasi emas, balki insoniyatning ko'p asrlik izlari saqlangan makondir.

Kelgusidagi arxeologik tadqiqotlar orqali yodgorlikning yanada ko'plab qirralari ochiladi va mintaq tarixini o'rganishga yanada keng imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gritsina, A. A., & Pardayev, M. X. Arxeologicheskie issledovaniya v Khavoskom rayone. *Arxeologiya Uzbekistana*, (1988–1989). 5, 44–58.
2. Bilolov, A. I. *Ustrushona irrigatsiya tizimlari tarixi*. Toshkent: Fan. (1972).
3. Likoshin, N. Materialy po arkheologii Turkestana. *Turkestanskiy sbornik*, (1903). 12, 98–104.
4. Sirdaryo Arxeologik Otryadi Otchet po raskopkam v Khavose. *Arxeologiya Uzbekistana*, (2014). 18(2), 31–47.
5. Litvinskiy, B. A. *Eylatanskaya kultura Ferganskoy doliny*. Moskva: Nauka. (1962).
6. Khasanov, B., & Sultonov, O. Farg'ona vodiysi sopol buyumlari tipologiyasi. *Markaziy Osiyo Arxeologiyasi Jurnali*, (2009). 3, 15–27.